

Meller, Stefan

"Polish politics and national reform, 1775-1788", Daniel Stone, East European Quarterly, New York 1976 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 69/2, 355-356

1978

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

1918 roku do czerwca 1919 opublikował Bronius Vaitkevičius (t. IV). W tym samym tomie Irena Petrauskienė publikuje materiały do dziejów Akademii Wileńskiej — korespondencję w sprawie utworzenia katedry prawa i medycyny.

W tomie V Antanas Tyla przedstawia uchwały, jakie na wspólnych zebraniach podejmowali w dobie rewolucji 1905 roku chłopci i starostowie birżańscy a Vincas Kryževičius — instrukcję dla przedstawicieli Kowna oraz miast powiatu kowieńskiego i preńskiego na sejm 1791 roku.

W dziale recenzji zamieszczono dwie recenzje syntetyczne — „Studiów Źródłoznawczych” (t. I—XVII, Vytautas Raudaliūnas) oraz „Odrodzenia i Reformacji w Polsce” (t. X—XVI, Inge Lukšaitė), ponadto przegląd prac poświęconych powstaniu styczniowemu (Vladislovas Bukuličius) i kilkanaście recenzji wydawnictw źródeł, monografii, a nawet artykułów (m.in. J. Bardacha, W. Gostyńskiej, M. Kosmana, P. Łossowskiego, A. Skrzypka). Prezentowano prace z zakresu archeologii, historii prawa, szkolnictwa, dziejów politycznych.

Recenzje monografii mają charakter informacyjny — stanowią *de facto* streszczenia. Niekiedy recenzent zwraca uwagę na błędy faktograficzne, rzadziej podejmuje polemikę. Ta ostatnia obraca się zwykle wokół oceny Taryby, jej genezy, stopnia zależności od Niemiec — przebiegu rozmów litewsko-radzieckich w roku 1926, ustroju państw bałtyckich. Wszystko to jednak sprzyja pogłębieniu znajomości — i obecnie bardzo znacznej — polskiego piśmiennictwa historycznego a przynajmniej tej jego części, która odnosi się mniej lub bardziej bezpośrednio do dziejów Litwy.

Rocznik Historii Litwy należy do pism stosunkowo młodych. Nie przeszkadza to, że wśród innych zajmuje miejsce stosunkowo wysokie. Składając z okazji ukazania się tomu V gratulacje jego twórcom pozostaje życzyć im jedynie równie owocnej pracy w przyszłości.

Henryk Wisner

Daniel Stone, *Polish Politics and National Reform, 1775—1788*, East European Quarterly, Boulder. Distributed by Columbia University Press, New York 1976, s. 122.

Książka niniejsza stanowi skróconą wersję rozprawy doktorskiej, która powstała m.in. w Polsce, gdzie autor przebywał jako stypendysta. Ów pobyt zaowocował pracą opartą przede wszystkim na polskich archiwaliach, źródłach drukowanych a także w literaturze przedmiotu. Wysiłek wspomagany opieką naukową prof. A. Zahorskiego, przyczynił się do prezentacji polskiego dorobku, zachęcając, być może, innych badaczy do korzystania z analogicznych możliwości.

Rozprawa wtajemnicza obcego czytelnika w tajniki polskiej polityki i polskich rozterek poczynawszy od zmięzchu ostatniego Sasa aż po abdykację Stanisława Augusta. Konstrukcja, jak sądzę, została podyktowana wymogami rynku amerykańskiego: stąd zapewne próba naszkicowania całokształtu polskich perypetii doby stanisławowskiej. Wydaje się, iż autor dobrze i solidnie wywiązał się z tego trudnego zamierzenia.

Rzecz składa się z siedmiu części. Pierwsza, stanowiąca wprowadzenie, omawia pokrótce rozmaite idee reformatorskie, by skoncentrować się na genezie i charakterze stronnictwa królewskiego. Dla czytelnika polskiego niektóre ujęcia związków przyczynowych mogą zdawać się zbyt klarowne, zwłaszcza w chwilach uogólnień. Uwaga taka dotyczyć może np. takiej myśli: *In 1774, Stackelberg decided to ally himself with Stanisław August. The king enthusiastically accepted Stackelberg's overtures. He became Russia's prime agent in the hope of coopting her.* Powołanie się na pamiętniki Stanisława Augusta nie do końca roztrygna wątpliwości takie-

go ujęcia. Tym bardziej, że traktowanie tematu pod kątem postępowych reform, zmierzających do naprawy państwowości, wyeliminowało w zasadzie, w owym wstępnym rozdziale, problem tak skomplikowany, jak konfederacja barska.

Rozdział drugi poświęcony Radzie Nieustającej ukazuje w interesujący sposób możliwości i ograniczenia działań reformatorskich w Rzeczypospolitej. Oparty zwłaszcza na źródłach archiwalnych, wydobywa podstawowe sprzeczności, niemożność konsekwentnej sanacji polskiej państwowości. Uwieńczenie tych obserwacji znajduje swój wyraz w rozdziale trzecim zatytułowanym „Ograniczenia reform”. Autor poświęca tu więcej miejsca uwarunkowaniom międzynarodowym polskich poczynań, sięga również do problematyki gospodarczej.

Rozdział piąty, „Triumf opozycji”, doprowadza nas do prac Sejmu Wielkiego. Dowiadujemy się, jakie też nowe osobistości zaczęły grywać pierwsze skrzypce.

Rozdział szósty to epilog zatytułowany „Reformy i rozbiór”. Pytanie: czy tytuł ów zawiera zwykle stwierdzenie kolei rzeczy czy też sugeruje pewną fatalistyczną filozofię, swoiste określenie losu politycznego Rzeczypospolitej. Gdyby tak istotnie było, logiką taką, o której wspomnieliśmy, należałoby kwestionować. W konkluzji, autor raz jeszcze przypomina spory, jakie dzieliły polskich polityków doby stanisławowskiej i stwierdza, iż niestety, próba wyjścia zreformowanego państwa na drogę samodzielności okazała się spóźniona.

Dzięki pracy Stone'a, amerykański czytelnik zyskał sposobność zaznajomienia się z głównymi postaciami polskiego życia politycznego drugiej połowy XVIII w., poznał stan umysłów elity politycznej Rzeczypospolitej i potrafi z pewnością osądzić owe nazwiska i poglądy w realiach wielkiej polityki.

Stefan Meller

Krystyna Zienkowska, *Sławetni i urodzeni. Ruch polityczny mieszczaństwa w dobie Sejmu Czteroletniego*, PWN, Warszawa 1976, s. 355.

Jest kilka powodów, dla których książka niniejsza zasługuje na uwagę, zyczliwie odnotowanie i przyjęcie z satysfakcją. A więc: walory literackie; podjęcie tematu ważkiego, poruszanego wprawdzie w dotychczasowej literaturze, w niektórych cząstkach nawet porządnie objaśnionego, ale monograficznie nieopracowanego; zwrócenie uwagi również na zagadnienia i aspekty dotychczas pomijane lub nie w pełni dostrzegane, a przynajmniej nie podnoszone w druku; dążenie do wszechstronnego oglądu źródeł, stawianie im nowych pytań i inteligentne poszukiwanie odpowiedzi; krytyczny stosunek do twierdzeń poprzedników. Ta stała gotowość polemiczna, częste wadzenie się nawet z luminarzami polskiej historiografii, chociaż nie zawsze, moim zdaniem, prowadzi do wniosków trafniejszych od zwalczanych przez autorkę, zasługuje na dostrzeżenie i zaliczenie do bezspornych wartości pracy.

Uwagi swoje zacznę od sprawy ważnej nie tylko dla historyka-specjalisty, ale także dla szerszego grona czytelników¹. Do mocnych stron monografii Zienkowskiej należy kształt literacki. Autorka już pierwszą swoją książką² dokumentowała zdolności pisarskie, drugą zaś — taką właśnie opinię o swoim piórze podtrzymuje i umacnia. Dbalność o dobrą polszczyznę, bogactwo słownictwa, wartość narracji, jasna konstrukcja — to walory pisarstwa, ujawnione także w „Sławetnych i

¹ Niestety, publikacja wydana została w skąpym nakładzie 1000 egzemplarzy; znam sporo osób, które nazajutrz po przekazaniu nakładu do księgarń daremnie poszukiwały egzemplarza dla siebie.

² Jacek Jezierski, *kasztelan łukowski (1722—1805)*. Z dziejów szlachty polskiej XVIII w., Warszawa 1963.